

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Klasická a moderní podoba autorské pohádky:

K. J. Erben a J. Mahen

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, DSc.

Autor práce: Zuzana Pokorná

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 1. 5. 2022

Zuzana Pokorná

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce, prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, DSc., za rady a odborné vedení této práce.

Anotace

Tato bakalářská práce si klade za cíl porovnání dvou podob autorské pohádky, klasické od Karla Jaromíra Erbena a modernistické od Jiřího Mahena. Nejdříve se zaměříme na jednotlivé shodné a rozdílné prvky mezi zkoumanými pohádkami. K naší analýze nám pomůže dílo *Morfologie pohádky* od V. J. Proppa a další odborná literatura. Následná teoretická kapitola je věnována právě hlubšímu seznámení s jednotlivými publikacemi. V závěru se budeme věnovat shrnutí všech dosažených poznatků.

Klíčová slova

Pohádka, Karel Jaromír Erben, Jiří Mahen, Vladimír Jakovlevič Propp, Morfologie pohádky, klasická pohádka, moderní pohádka

The abstract

This bachelor's thesis aims to compare two forms of the author's fairy tale, the classic of Karel Jaromír Erben and the modernist of Jiří Mahen. First, we focus on the individual identical and different elements between the fairy tales examined. The work *Morphology of a Fairy Tale* by V. J. Propp and other professional literature will help us with our analysis. The following theoretical chapter is devoted to a deeper acquaintance with individual publications. In the end, we will summarize all the findings.

Key words

Fairy tale, Karel Jaromír Erben, Jiří Mahen, Vladimir Jakovlevič Propp, *Morphology of a Fairy tale*, classic fairy tale, modern fairy tale

Obsah

1 Úvod	8
2 Praktická část	9
3 Shodné prvky.....	10
3.1 Začátky z hlediska časové roviny.....	10
3.2 Magická čísla	11
3.3 Zaujetí sociálními problémy, mocenská nadřazenost.....	13
3.4 Důležitost přírody, trojí prostředí	15
3.5 Trest pro padouchy	17
4 Rozdílné prvky	18
4.1 Jazyková stránka.....	18
4.2 Začátky z hlediska místopisu	19
4.3 Charakteristika postav a jejich členění.....	19
4.4 Postavení zvířat	20
4.5 Vliv z okolí.....	21
4.6 Zlo prostřednictvím tabu, démonizace	22
4.7 Konce.....	23
5 Morfologie pohádky podle Vladimira Proppa.....	24
5.1 Motivace.....	24
5.2 Historie problému	24
5.3 Funkce pohádky	25
5.4 Asimilace	27
5.5 Postavy	28
6 Vliv na pohádku z okolí	29
7 Doplnující studie Miroslava Červenky	30
8 Česká pohádka v 19. století	31
8.1 Sociální pozadí pohádky	32
8.2 Atributy české lidové pohádky	35
8.3 Čeští sběratelé pohádek v 19. století	36
8.4 Přechody mezi žánry	37
9 Karel Jaromír Erben z pohledu Antonína Grunda.....	37
9.1 Počátky a vývoj pohádkové tvorby.....	37
9.2 Vliv Chodska	39
9.3 Soubory pohádek a některé charakteristické znaky	40

9.4 Solární teorie	41
10 Závěr	43
11 Seznam použité literatury	44

1 Úvod

Pohádka je již poměrně starý literární útvar. Věnovalo se jí nespočet autorů a v průběhu věků vznikalo mnoho textů. Při bližším zkoumání nalezneme jak společné prvky těchto textů, tak ale i různé odlišnosti. V této práci jsme se zaměřili na dva konkrétní autory – Karla Jaromíra Erbena a Jiřího Mahena. Oba jsou autory pohádkových souborů. Každý je však zástupcem trochu jiného typu. Erben zastupuje pohádku klasickou, zatímco Mahen naopak modernistickou. Na vybraných souborech od těchto autorů si ukážeme několik zásadních prvků, ve kterých se dané pohádky shodují anebo v nichž jsou naopak velmi rozdílné. Vše si představíme na konkrétních příkladech.

Ve druhé části se blíže seznámíme s odbornou literaturou věnující se právě tématu pohádky. Ze všeho nejdříve s dílem *Morfologie pohádky* od V. J. Proppa. Jeho studie udala zkoumání pohádky naprosto nový směr a byl tedy cenným podkladem při analyzování textů. Následně věnujeme pozornost knize *Česká pohádka v 19. století* od autorů Dagmar Klímové a Jaroslava Otčenáška. V knize zobrazují charakteristické rysy pohádky tohoto období.

2 Praktická část

Praktická část bakalářské práce se zaměřuje na analýzu klasické a moderní pohádky. Klasickou pohádku budou zastupovat soubory pohádek Karla Jaromíra Erbena – *Slovanské pohádky*, které obsahují celkem 58 pohádek, a *České prstonárodní pohádky a pověsti* s celkem 26 pohádkami. Při výběru materiálu pro moderní pohádku jsem čerpala ze souborů Jiřího Mahena, a to konkrétně ze sbírek *Co mi liška vyprávěla* a *Dvanáct pohádek*, přičemž obě obsahují dvanáct pohádek. Cílem praktické části je určit shodné a rozdílné prvky mezi klasickou a moderní pohádkou.

Jako shodné prvky jsme si vytyčili následující body:

- začátky z hlediska časové roviny
- magická čísla
- důležitost přírody, trojí prostředí
- zaujetí sociálními problémy, mocenská nadřazenost
- trest pro padouchy

Jako rozdílné prvky jsme si vytyčili následující body:

- jazyková stránka
- začátky z hlediska místopisu
- charakteristika postav a jejich členění
- postavení zvířat
- vliv z okolí
- zlo prostřednictvím tabu, démonizace
- konce

3 Shodné prvky

3.1 Začátky z hlediska časové roviny

Karel Jaromír Erben

České prostonárodní pohádky a pověsti

- Byla jedna chudá vdova a měla jen jednu dceru, a té říkali Liduška. (*O třech přadlenách*)
- V jedné vsi byla jedna chudá vdova a měla jednu dceru. (*Hrnečku vař*)
- Bylo – nebylo: byl jednou jeden král, který se rád honil po lesích za zvěří. (*Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*)
- Bel jedná jeden ševc, a ten měl taková nůzo... (*Ševc a čert*)
- Před dávnými časy chodily se do studánky Litochy koupat tři divé ženy. (*Pověst o studánce „Litoše“*)

Slovanské pohádky

- Byl jeden zakletý mlýn... (*Vlčice*)
- Byl jednou jeden pastýř... (*Otvírací bylina*)
- Byl otec a matka a měli tři syny... (*Ivan Popelov*)
- Jednou nesl sedlák z lesa dříví... (*Tak svět odplácí*)
- Jednou sebralo se několik děvčat... (*Popelka*)

Jiří Mahen

Co mi liška vyprávěla

- Bývali na světě kdysi prostáčci... (*První ježek*)
- Byl, žil jednou v jedněch horách kouzelník a ten měl tři dcery. (*Zlatá lilie*)
- To stalo se také před dávnými časy... (*Myší král*)
- Byl jednou jeden král, tři syny měl. (*Račí princezna*)
- To bylo za onoho času, ale trochu později... (*Dvanáct zbojníků a vrána*)

Dvanáct pohádek

- Za dávných časů žil v Lulči... (*Hrobař a smrt*)
- Za pradávných časů panoval na hradě brněnském král... (*O princí Malíčkoví*)
- Za dávných dob, dokud země nebyla ještě rozdělená... (*Včelí dědeček*)
- Za oněch časů byl na Palavských horách poustevník... (*Cikánova kudla*)

- Za pradávnych dob byl živ ve skalní rozsedlině... (*O modrooké kočičce*)

Z výše uvedených ukázek je patrné, že oba autoři používají ve svých pohádkách všeobecně známé počáteční fráze. Z nich se žádné časové specifikace nedočkáme. V. J. Propp tento jev označuje jako empirický čas, neboli čas, který nelze nijak měřit čísly nebo roky, ale pouze jedním hrdinů (PROPP: 281). Platí to tak pro kompletně celé zkoumané soubory pouze s jedinou výjimkou. V pohádce Jiřího Mahena s názvem *Mlynářův student* (sbírka *Dvanáct pohádek*) se v počáteční větě nachází časový údaj, který nás jako čtenáře směřuje do téměř konkrétního období – „Je tomu asi dvě stě let, živ byl nedaleko jedné dědiny u Strážnice mlynář...“. Sbírka Jiřího Mahena *Co mi liška vyprávěla* se navíc vymyká tím, že před každou pohádkou se nachází kratičký rozhovor lišky s jejím majitelem. Poté následuje pohádka s již zmíněným klasickým úvodem.

3.2 Magická čísla

Karel Jaromír Erben

České prstonárodní pohádky a pověsti

- jeden syn, dvanáct obrazů, třikrát tak vysoký, sto mil, tři pomocníci, tři železné obruče, tři úkoly, tři neděle (*Dlouhý, Široký a Bystrozraký*)
- tři synové, tři noci, tři dny, tři panny, dvanáct hlav, dvanáct panen, tři pokoje (*Živá voda*)
- tři zlaté vlasy, dvanáct panen, tři dny, tři práce, tři pomocníci (*Zlatovláska*)
- sedm dětí, dva princové, dva meče, dva koně, dva psi, sedm let, třiatřicet sáhů, tři noci, (*Dvojčata*)
- tři ženy, šest věrtel, tři pomocníci (*Třetí žena*)

Slovanské pohádky

- tři dny, tři roky, sedmdesát sedm zrn, sedmdesát sedm polí (*Pohanka*)
- tři synové, dvanáct let, tři dny, tři noci, sedm dní, tři draci, tři hlavy, šest hlav, dvanáct hlav, tři pudy soli, dvanáct dveří (*Ivan Popelov*)
- třicet let, dvanáct dubů, tři dcery, tři měsíce (*Ilja Muromec a Slavík loupežník*)
- tři dni, sedm let, tři míle (*Čert a cikán*)
- tři bratři, tři starci, dvanáct bochníků chleba, dvanáct sudů piva, dvanáct volů (*O třech bratřích, dvou moudrých a jednom hloupém*)

Jiří Mahen

Co mi liška vyprávěla

- tři drvoštěpové, sedm stolic, šest dětí, jeden rok (*Jak se zvíř pomstila člověku*)
- třikrát trest, tři dny, sedm dní (*O hloupém čertu*)
- tisíc ptáků, tři pokusy, jeden rok (*Tisíc ptáků a jedna vlaštovka*)
- tři děti, tři sluníčka, trojí poklepaní, tři vousy, sedm otočení, třináct let, třicet nití, tři polena, sto hnízd (*Skřítek Ondra*)
- tři oči, tři střapce, devatero hor, jeden rok (*Noc duchů*)

Dvanáct pohádek

- dvě děti, tři setkání, tři dny, tři pokusy, trojhlasý smích, tisíckrát více (*První chlebiček na světě*)
- tři hodiny, tři vozy, tři sta zlatých, dvanáct hodin (*Kopaničář a kohout*)
- jedno údolí, jedno okno, sedm dní, rok, třicet zajíců, tři roky, tři měsíce, dvanáct drábů (*Vašíček a lěš*)
- tisíc hádanek, tři hádanky, dvacet dukátů, tři věci, tisíc stříbrných (*O ševci Čičovi*)
- třicet let, tisíc ovcí a krav, tři návštěvy, tři černokněžníci, dvanáct rytířů, tři roky (*Měsíčkův syneček*)

V pohádkách jsou „magická“ čísla využívána poměrně hojně. Je zřejmé, že nejpoužívanějším číslem je jak u Erbena, tak u Mahena číslo tři. Dále následují jeho násobky jako šest a dvanáct, přičemž dvanáctka je číslem ucelení, ať už v podobě dvanácti měsíců nebo dvanácti hodin. Vyšší čísla jako například sto nebo tisíc naznačují všeobecně velké množství.

Typické je takzvané ztrojování funkcí, které se může projevit v různých variantách. Při zmínění časového období se setkáváme s rozmezím *tři dnů, tři noci, tři let*, dále u počtu osob – *tři synové, tři dcery, tři princové, tři pomocníci* a tak dále. Následně kupříkladu u charakterových vlastností, kdy kouzelná bytost má *tři hlavy* nebo *tři oči*, anebo je ztrojení často použito u počtu úkolů, prací, přání a jiných činností. K tomuto případu V. Propp ještě dodává následující: „Opakování může být buď rovnoměrné (tři úkoly, tři léta služby), nebo může narůstat (třetí úkol je nejtěžší, třetí boj je nejstrašnější), nebo se dvakrát dospívá k zápornému výsledku a jednou ke kladnému“ (PROPP: 66). Toto tvrzení můžeme opět doplnit konkrétními příklady z našich zkoumaných pohádek. Motiv rovnoměrného opakování, kdy se jedná o tři úkoly, se vyskytuje v pohádkách poměrně běžně. Zde například u Karla Jaromíra Erbena v pohádkách *Zlatovláska* nebo

Jirka s kozú, u Mahena v pohádkách *První ježek* či *Cikánova kudla*. Ve všech případech se jedná o splnění tří úkolů, kterými si mládenci mají získat nevěsty. Možnost narůstání se vyskytuje v pohádkách *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* (Erben) – každý úkol je těžší, anebo od stejného autora v příběhu *Ivan Popelov*, kde hrdina třikrát bojuje s drakem a pokaždé je to složitější souboj. V případě Jiřího Mahena lze zmínit pohádku *O princí Malíčkoví*, kde princ plní tři královny prosby a každá je opět složitější. A poslední případ, kdy se jedná o dva neúspěchy a třetí kladný výsledek, se vyskytuje v Erbenově pohádce *Pták Ohnivák a liška Ryška*, kdy princ v prvních dvou úkolech opravdu neuspěje a teprve třetí se mu podaří splnit.

3.3 Zaujetí sociálními problémy, mocenská nadřazenost

Oba autoři ve svých textech zobrazují i různé sociální problémy. Setkávali se s nimi ve svém běžném životě, a proto je zakomponovali i do pohádek, kde se je ale snažili poměrně úspěšně řešit. S naprostou převahou dominuje bída a chudoba. Je uváděna hned v začátcích při představování hlavních postav, například *Byla jedna chudá vdova...* - shodný začátek hned u prvních dvou pohádek ze sbírky K. J. Erbeny *České prostonárodní pohádky a pověsti – O třech přadlenách a Hrnečku vař*. Tyto fráze navozují atmosféru prostředí, ze kterého pochází hlavní hrdina příběhu. Není totiž neobvyklé, že pochází-li postava z chudých poměrů a má tudíž i nelehký osud, téměř automaticky si tak získává sympatie u čtenáře. Dále se pak setkáváme s chudobou v rámci celých měst (*Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* – Erben). Od toho se odvíjí další problémy, jako jsou loupeže. V některých případech se jedná o kladný úmysl – loupežníci okrádají bohaté a lup poté rozdělují mezi lid trpící bídou (*Dvanáct zbojníků a vrána* – Mahen). Na druhou stranu se jedná o pouhé činy sobecké. Chudý člověk se rozhodne, že už dále chudým být nechce. Proti svému osudu bojuje tak, že překročí hranici mezi dobrem a zlem a stane se z něj zločinec (*Kopaničář a kohout* – Mahen).

Častým případem je také nesoulad v rámci rodiny. Opakují se pravidelné vzorce. Jakmile se v pohádce vyskytnou tři sourozenci, dva starší jsou proti nejmladšímu. Ať už se jedná o pouhý posměch, o zradu nebo v nejkrajnějším případě dokonce o vraždu. Pro příklad lze uvést v případě Jiřího Mahena pohádky *Zlatá lilie*, *Račí princezna* a u Karla Jaromíra Erbeny pohádky *Živá voda*, *Synovská přísaha*, *Pták Ohnivák a liška Ryška* nebo *O třech bratřích, dvou moudrých a jednom hloupém*. Další možností je nepěkný vztah mezi macechou a nevlastními dětmi. Ne-najdeme jediný případ, kdy by mezi těmito postavami vládl vztah přátelský či snad dokonce

láskyplný. Právě naopak se jedná převážně o nenávist a zášť. Opět konkrétní příklady: *Baba Jaga*, *Víla přítelkyně a dvanáct měsíců*, *O zlé maceše*, *Popelka* od Erben a *Nanyňka a podzemní král* od Mahena. Tento jev V. Propp řadí mezi jednu z nejdůležitějších funkcí pohádek, protože z ní vyplývá dějová dynamika pohádky. Obecně ji označuje názvem: „Škůdce působí jednomu ze členů rodiny škodu nebo újmu.“ V této funkci se vyskytuje několik podskupin, ale právě sem zařazuje případy, kdy škůdcem může být přímo někdo z rodiny. Tedy jak bylo zmíněno například sourozenec nebo zlá macecha (PROPP: 35-36).

Jak Erben, tak Mahen byli odpůrci zneužívání velké moci pouze ve vlastní prospěch. Při zobrazování mocenské nadřazenosti tak dávají ve svých textech jasně najevo protipanský postoj. Nejčastěji se tedy jedná o případy, kdy osoby majetné nebo vysoce postavené se staví nad ostatní. Například v pohádce *Myší král* od Jiřího Mahena je zcela zřetelné, jak obyčejná myš se po okušení moci stává čím dál chamtivější a panovačnější. Protože se na rozdíl od ostatních živočichů dokáže proměňovat v různá zvířata, připadá si mocná a snaží se vládnout co největšímu počtu poddaných. Podobně se odehrává i pohádka *O rozmarném světě – obráceném světě* od stejného autora, kde se cvrček jako první živý tvor staví nad všechny ostatní živočichy. „Kdo je tak moudrý jako já, kdo vytváří tvorstvo jedině jak se sluší a patří, kdo jiný než já, já, já? A všechno je spokojeno a bude spokojeno ještě více, jenom až uspořádám všechno, všechničko, crrrk, crrrk, za chvíli to bude!“ (Mahen – *Co mi liška vyprávěla*, str. 22)

Dále pak *Dvanáct zbojníků a vrána* (Mahen) je krásným příkladem toho, jak šlechta využívá svého postavení a hýří dle libosti a vůbec jim nezáleží na hladovějících poddaných. Poté se vyskytují možnosti, kdy král kvůli mocenským předsudkům dokonce poruší svůj slib, protože odmítá provdat princeznu za muže prostého původu (*Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*, *Rozum a štěstí* – Erben).

Věra Vařejková se o sociálních problémech v díle Jiřího Mahena vyjadřuje následovně: „Obráží Mahenovo zaujetí sociálními problémy i jeho znalost záludností mocenské manipulace s lidmi, jeho nenávistný vztah k společenskému zlu, jímž na prvním místě myslí zneužití moci, i přísnost k charakterovým vadám, mezi kterými opakovaně napadá panovačnost, hrubost a zvůli, jeho mužný vztah k přírodě i cílevědomost jeho snažení o rozumné, a džentlmenské soužití s přírodou a lidí s lidmi“ (VAŘEJKOVÁ: 9).

3.4 Důležitost přírody, trojí prostředí

U obou autorů si můžeme povšimnout velice blízkého vztahu k přírodě. Jak Erben, tak Mahen se jí nechali hluboce inspirovat a má proto v jejich pohádkách velkou roli. Nejvíce patrné je to především na pozicích zvířat v jednotlivých příbězích. Téměř vždy se setkáváme s nějakými zvířaty, někdy obyčejnými a někdy kouzelnými. Jednou z hlavních možností použití zvířecích postav je v rolích pomocníků. Často dochází k příkladu, kdy hlavní hrdina na své cestě zachrání zvíře v nouzi a ono mu pak na oplátku nabídne své služby. Je mu tedy průvodcem a pomáhá hrdinovi s plněním úkolů a překonáváním překážek na jeho cestě.

Opět můžeme doložit konkrétními příklady pro lepší představu. Výraznou ukázkou je pohádka Karla Jaromíra Erbena *Pták Ohnivák a liška Ryška*. Je to právě liška, se kterou se princ rozdělí o potravu a ona mu na oplátku nabídne své služby. Toto zvíře má kromě možnosti mluvit lidskou řečí i další schopnosti jako tvorba a ničení cest ocasem a změna podoby. Bez její pomoci by hrdina v příběhu obstát nedokázal. Dále také *Zlatovláska* (Erben), pohádka, ve které Jiřík nejdříve zachrání mravence před uhořením, krkavčata před smrtí hladu a rybkou před rybáři a oni mu pak pomohou splnit tři úkoly pro získání princezny. Zde s nimi ovšem dokáže komunikovat až po sněžení kouzelného hada, který mu dá schopnost mluvit se zvířaty. Antonín Grund k tomuto případu uvádí: „Zde jsou mnohé výjevy rozkošné, charakteristika jednajících osob, starého mrzouta krále i věrného sloužícího Jiříka je několika tahy skvěle vystižena a s humorem podána v rozhovoru koně králova s Jiříkovým, jemuž oba jezdcí naslouchají. Nevšední dar umělecký a lidský soucit vyzařuje při scénách s mravenci, jimž hoří keř nad mravenišťem, nad opuštěnými krkavčaty i chycenou rybkou a muškou, třepetající se v pavučině“ (GRUND: 164).

Z Erbenovy sbírky *Slovanské pohádky* je možné zmínit *Popelku*. V tomto případě je nejdříve pomocníkem hrdinky její matka, která se však proměnila v kravičku. Poté, když dostává od macechy těžké úkoly ke splnění, pomáhají jí s pracemi holoubci, aby dívka mohla do kostela. Od Jiřího Mahena je svými zvířecími hrdiny pestrá hlavně sbírka *Co mi liška vyprávěla*. Už jen z toho důvodu, že je to ona liška, která je průvodcem celou knihou a sama vypráví jednotlivé pohádky. Konkrétní vyprávění je pak kupříkladu *Račí princezna*. Princ na své cestě za princeznou udělal službu pilounovi a rakovi, kteří mu následně společně s dalšími vodními živočichy dopomohli ke splnění těžkých úkolů. Dále pohádka *O prince Malíčkově* ze souboru *Dvanáct pohádek* také od Mahena. Zde se malý princ přátelí díky své výšce s pavouky, mouchami

a ptáky. Nejvěrnější pavouk a vlaštovka mu pak také pomohou odhalit, kdo krade v královské pokladnici, a nakonec i nalézt ztracenou královnu a Malíčkovu matku.

Samozřejmě se setkáváme i s případy, kdy jsou zvířata na pozicích nepřátel. Jsou to mnohdy tvorové nebezpeční a někdy už dokonce vzhledem oškliví. Typicky například draci. Z celkového počtu zkoumaných pohádek se jedná asi o deset případů, kde je drak v roli škůdce, a stává se tak nejfrekventovanějším tvorem z nepřátelské strany. Většinou má také stejnou funkci. Drak se usadí v království a sužuje lid, pojídá zvěř a mladé dívky, včetně princezen. Jeho vzhled spojený i s počtem hlav je dost variabilní. Hlav může mít od jedné, přes dvanáct, ale klidně i sto. Tento zlý tvor je výzvou pro hlavního hrdinu. Musí se s ním dát do boje a porazit ho, aby opět nastal klid a pořádek. Nejedná se však pouze o draky. Mezi zvířaty – škůdci se může vyskytnout i žába sedící na pramenu studny s živou vodou nebo had u kořenů stromu plodící zlatá jablka (Erben – *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*). Nebo také černý kohout, který ponouká muže ke zlým skutkům, až ho donutí spáchat ty nejhorší zločiny (Mahen – *Kopaničář a kohout*).

Třetím motivem se stává proměna samotného hrdiny ve zvíře. Může se tak stát prostřednictvím kletby, kouzelného předmětu nebo se tomu od někoho naučí. Zakletá je například dívka v Erbenově pohádce *Jabloňová panna*, kde má podobu holubice. V příběhu *Rybářův syn*, kde na vysvobození čeká princezna zakletá v hada, nebo u Mahena *Dvanáct zbojníků a vrána*, zde má princezna podobu vrány. Prostřednictvím předmětu je tomu v příbězích *Vlčice* či *O žabce královně* (Erben) – jedná se přímo o zvířecí kůži, která propůjčuje nositelkám danou podobu. V Mahenově pohádce *Vašíček a lěší* se zase Vašek naučí od lesního pána lěšího, jak se měnit na ptáka a stát se tak součástí přírody.

Jako poměrně specifický a zvláštní znak v souvislosti s přírodou jistě stojí za zmínku motiv takzvaného trojího přírodního prostředí. Aniž bychom to mnohdy zaregistrovali, jedná se o určitou stylizaci do mnohem hlubšího souznění s přírodou. Vysvětlíme si to na konkrétním příkladu. *Zlatovláska* od Karla Jaromíra Erbena obsahuje tento prvek hned ve dvou směrech. Jednak kuchař Jiřík musí splnit tři úkoly, přičemž je každý z nich spojen s jedním přírodním prostředím – vodou, zemí a vzduchem. V tomto případě se jedná o perly, které se rozsypaly po zemi, zlatý prsten, který se princezně ztratil v moři, a o donesení mrtvé a živé vody. V každém z těchto úkolů mu pomůže – a to je onen druhý směr – zvíře s daným prostředím spojené. To znamená, že perly mu posbírají mravenci, prsten vyloví rybka a vodu z daleka přinesou krkavčata. U Erbena si tohoto prvku můžeme všimnout ještě v pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, kdy je princezna ukryta čarodějem potřikrát v různé podobě v jiném prostředí –

v koruně stromu, uvnitř hory a na dně moře. Dále se vyskytuje v jeho příbězích *Duch pohřbeného* a *Nesmrtelný Kostěj*. V prvním případě se jedná o proměnu hlavního hrdiny do třech zvířecích podob – srny, vrány a štiky. Ve druhém jde opět o pomocníky. Hrdina ušetřil život vlka, vrány a štiky a zvířata se mu následně odvděčí protislužbou.

3.5 Trest pro padouchy

Přestože se vyskytujeme v pohádkovém světě, stále se jedná o svět založený na řádu a pravidlech. Jakmile dojde k narušení, nastane chaos a ten musí být napraven hlavním hrdinou. Stejně významné jsou i mravní hodnoty. Postavy ve vyprávění je v sobě mají svým způsobem zakódovány a řídí se jimi. Někdy je také hrdinové musí objevovat samostatně – zvláště pokud se jedná o dětské a dospívající postavy – a to v závislosti na jejich okolí, na důležitých životních událostech a podobně. Ať už se ale rozhodnou jakkoliv, je jinak všeobecně známé, co je správné a co ne a jaké zásady by se tedy měly dodržovat. Pokud se tak nestane, mohl by nastat nějaký nežádoucí efekt.

Pro oba autory je tedy typické, že jakékoliv provinění a spojení se zlem musí být potrestáno. Vyskytuje-li se v příběhu padouch, nepřítel a škůdce, který znepříjemňuje život a osud ostatním postavám, je zlý, lakomý nebo má jiné negativní vlastnosti, musí dojít k trestu, a to v libovolné podobě. Nejpoužívanější variantou je však smrt. Ta může nejčastěji nastat buď formou popravy (Erben – *Pták Ohnivák a liška Ryška*, *Rozum a Štěstí*, Mahen – *Mlynářův student*), v boji (Erben – *Kulihrášek*, Mahen – *Dvanáct zbojníků a vrána*) anebo zasažením nějaké vyšší moci (Erben – *O božím kohoutu*, Mahen – *Nanyňka a podzemní král*). Další možností trestu je proměna škůdce do podoby, ve které už nemůže škodit. U K. J. Erbena je tomu například v pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, kde čaroděj se promění do podoby havrana a zmizí. U Jiřího Mahena zase například v pohádce *Zlatá lilie* – zlé dcery jsou čarodějem proměněny v dýni a ostružiník, nebo v pohádce *Myší král* – myš je změněna do podoby slona. V některých případech se můžeme setkat i s trestem v podobě vyhnanství. Podvodník vydávající se za hrdinu byl vyhnán v pohádce *Ivan carevič a Marfa carevna* od Erbena. V Mahenově příběhu *Tisíc ptáků a jedna vlaštovka* je zase zlá sova odsouzena k vyhnanství do noci a neustálému pronásledování ve dne. Najdou se ale i další varianty potrestání. V pohádce *O ševci Čicovi* od Mahena skončí onen švec v pekle. V pohádce *Bůh ví, čím člověka trestat* od Erbena je zase lakotný hospodář odsouzen Bohem k věčné chudobě. V. Propp dokonce řadí potrestání zloducha mezi

základní funkce pohádky a ve svém díle ji uvádí následovně: „XXX. ŠKŮDCE JE POSTRESTÁN (pojmn.: trest, ozn. U). Škúdce je zastřelen, vyhnán, přivázán ke koňskému ohonu, spáchá sebevraždu aj. Vedle toho se někdy setkáváme s velkomyslným odpuštěním (U_{neg}). Potrestán obvykle bývá pouze škúdce z druhého dějového sledu, první škúdce je potrestán jen v tom případě, když se ve vyprávění nevyskytuje boj a pronásledování. V opačném případě je zabit v boji nebo zahyne při pronásledování (čarodějnice pukne, když se pokouší vypít moře, apod.)“ (PROPP: 59).

Ze všech zkoumaných textů se našlo u obou autorů pouze po jedné pohádce, kdy nedošlo k trestu, ale záporné postavě bylo odpuštěno. Karel Jaromír Erben má tento případ zaznamenán v pohádce *O Ivanovi hlupci*. Dvěma švagrům, kteří se hlavnímu hrdinovi posmívali a nic dobrého mu nepřáli, je zde jejich chování po omluvě prominuto. U Jiřího Mahena se zase jedná o pohádku *Včelí dědeček*, kde mladý hospodář vyžene stařečka z domu, přestože jim vždy pomáhal. Po několikaletém odloučení si je vědom svých chyb, omlouvá se dědečkovi a ten mu nakonec vše odpouští.

4 Rozdílné prvky

4.1 Jazyková stránka

Karel Jaromír Erben používal ve své klasické pohádce jazyk poměrně striktní. Zaměřoval se především na popis toho nejdůležitějšího. Nijak neodbočoval od hlavního děje a nezaobíral se zbytečnými detaily a podobnými záležitostmi. Snažil se tedy vypravovat své příběhy jednoduše, stejně jako si je vypravovali lidé mezi sebou. Antonín Grund se ve svém díle věnovaném právě Erbenovi o jeho jazykovém stylu vyjadřuje takto: „Jak vypravovati, odposlouchával básník lidu. Ale běžný, namnoze ledabylý způsob lidových vyprávěčů ho neuspokojoval. Vybíral z charakteristických ukázek ty nejtypičtější, idealisoval jaksí mluvu lidovou, podával svůj obraz hovorové mluvy lidové. Postihl, že se lid vyjadřuje stručně a přímo. Proto vypravuje v krátkých, prostých větách, vyhýbaje se souvětím“ (GRUND: 169).

Na rozdíl od něj si Jiří Mahen s jazykem ve svých textech hrál. Vytvářel i složitější větné konstrukce s promyšlenou intonační výstavbou, aby tak dodal na zvukomalebnoti. Zvláštním prvkem je například použití slovesa na začátku věty, což působí jako určitý vzruch, který následně ke konci přechází do klidnějšího tónu. Věta tak působí rytmicky. Zde malé ukázky: „Šla se zase

podívat na svou nejmilejší, na svou jedinou dcerušku, princeznu Světlušku.“ – ukázka zvukomalby z pohádky *Dvanáct zbojníků a vrána* ze souboru *Co mi liška vyprávěla*. „Matějček jméno mu bylo a dobrý byl to chasníček.“ – pohádka *Skřítek Ondra* ze stejného souboru.

4.2 Začátky z hlediska místopisu

Jiří Mahen

Dvanáct pohádek

- Radhošť, kopec Tanečnice, Javorníky (*První chlebiček na světě*)
- Jablunkov pod Těšínem (*Kopaničář a kohout*)
- Hodonín, Pardubice (*Cikánova kudla*)
- Valašsko (*Včelí dědeček*)
- Olomouc (*O ševci Čičovi*)
- Jaroměřice (*Měsíčkův syneček*)

V souboru *Dvanáct pohádek* od Jiřího Mahena je v každé pohádce uvedena konkrétní lokace, kde se děj odehrává. Pouze u jediného příběhu je výjimka – *O modrooké kočičce*, zde není uvedeno žádné místo. Tento prvek je u pohádek poměrně neobvyklý. U klasické pohádky, v této práci zastupované pohádkami Erbenovými, se tento jev vyskytuje naprosto minimálně. Výjimky můžeme nalézt v případech *Třetí žena* a *Král Tchoř*, kde je děj situován do Čech. Následně ve vyprávění *Raráš a šetek*, které je někdy označováno spíše za pověst než pohádku. Příběh je rozdělen do pěti částí a každá je uvedena konkrétními lokacemi, kde se děj odehrává: V Běbarech, V Liběnicích, V Načeradci, V Košťálově, V Chrudimsku. A poté ještě v pohádce *Vodník* – Praha, Podskalí. To jsou jediné případy z 26 pohádek ze souboru *České prstonárodní pohádky a pověsti*. Ve druhé sbírce *Slovanské pohádky* se z celkových 58 pohádek nacházejí pouze dva případy. První v pohádce *Vodník*, kde jsou zmíněny lokace Pustý hrad, Vidovec a řeka Sáva. Druhý v příběhu *Pohanka*, zde je z místopisu zmíněna Rus.

4.3 Charakteristika postav a jejich členění

Nejdříve se na rozdíly u postav mezi klasickou a moderní pohádkou můžeme zaměřit z hlediska charakteristiky. Co se postav v Erbenových pohádkách týče, moc nám toho o nich autor

neprozradil. Na začátku vypravování se dozvídáme pouze pár základních charakterových bodů, které se po celý děj nijak nemění. Nedochozí tedy k žádnému vývoji postav. Většinou se nedozvídáme ani jméno. Stejně tak se neshledáváme s žádnými niternými pocity, je nám skryto vnitřní rozpoložení včetně myšlenek. Čtenář tak poznává hrdinu blíže především prostřednictvím jeho činů. Mahen ve své moderní pohádce charakteristiku rozšiřuje. Zjišťujeme toho o postavách víc. Zejména pak vnitřní charakteristika je mnohem obsáhlejší a tím dochází k určité individualizaci postav.

Dále pak rozčlenění postav. U klasické pohádky se naprosto běžně setkáváme s rozdělením postav na dobré a zlé. Na jedné straně máme odvážného hlavního hrdinu, jeho pomocníky a podobně, zatímco na straně druhé stojí škůdci a padouši. Neexistuje nic mezi tím. Ovšem v moderní pohádce je tomu opět jinak. Hranice mezi dobrem a zlem může být postavami překročena. Jiří Mahen zobrazuje určitý zlom v nitru člověka. Postava se dostává do situace, kdy je podrobena zkoušce charakteru a ten se následně může proměnit. Tento jev můžeme nazvat jako metamorfóza postavy. Díky tomu je pak charakter postav v některých situacích nejednoznačný a děj příběhu se tak může dále nepředvídatelně rozvíjet. Pro příklad můžeme uvést následující Mahenovy pohádky. *Dvanáct zbojníků a vrána* je příběh se zlým a sobeckým králem. Ten se ale v průběhu vyprávění mění a v závěru lituje svých činů a polepší se. Podobně i v pohádce *Jak se zvěř pomstila člověku* jsou obsaženy mužské postavy lačnící po lovu zvířat. Po trestu se však vybraný muž změní a naopak se ujme ochrany zvířat a stane se prvním myslivcem. Změnu v opačném směru můžeme pozorovat v pohádkách *Skřítek Ondra* a *Kopaničář a kohout*. Postavy, které se zpočátku zdají milé a přátelské se změní ve zlé a zákeřné. Nakonec se nebojí učinit ani ty nejhorší zločiny.

4.4 Postavení zvířat

Velký rozdíl mezi klasickou a moderní pohádkou je znát na postavení zvířat v textech. U klasické pohádky si můžeme všimnout zvířat v roli pomocníků hlavních hrdinů, v roli nepřátelské a škůdcovské nebo v roli obyčejných domácích zvířat jako například hospodářského dobytka a podobně. V moderní pohádce se však shledáváme s něčím novým. Zvířata se dostávají do popředí a stávají se dokonce hlavními aktéry celého vypravování. Nejvíce patrné je to u Mahenova souboru *Co mi liška vyprávěla*. Nejenom, že veškeré pohádky jsou vyprávěny liškou, ale u poloviny pohádek jsou zvířata přímo hlavními hrdiny. Ihned v první pohádce

O rozmarném světě – obráceném světě je příběh založený pouze na zvířecích postavách. Cvrček jakožto první živý tvor se staví do pozice vládce a všechna ostatní zvířata, která v průběhu děje vzniknou, se řídí veškerými jeho příkazy. Dále pak v příběhu *Jak se zvěř pomstila člověku*. Zde můžeme najít motiv až nadčasový, dnes bychom jej mohli označit téměř jako ekologický. Jedná se o text, ve kterém zvířata sama vykonají soud a pomstí se člověku za to, že zvěř neustále pronásleduje a loví. Po ročním trestu se člověk přimlouvá u vladaře za ochranu zvířat a vznikají tak první obory a myslivci. V pohádkách *Mysí král* a *Věční poutníci* se jedná o určitý motiv hierarchie mezi zvířaty. Jednotlivé druhy mají své úlohy v rámci fungujícího celku. Jakmile se však z tohoto vzorce odbočí, nastává chaos. Text *Tisíc ptáků a jedna vlaštovka* je příkladem, kde zvířata pomáhají člověku ve výchově dítěte, a dokonce ho učí nejrůznějším dovednostem. A jako poslední příklad můžeme zmínit pohádku *Noc duchů*, ve které jsou to opět zvířata, která zachrání lidi před záškodnickým konáním zlých kouzelných bytostí.

4.5 Vliv z okolí

Oba autoři byli při své práci jistě ovlivňováni svým okolím a někdy i událostmi, které se v dané době odehrávali. K. J. Erben byl ovlivňován zejména svými cestami, během kterých sbíral veškerý materiál a následně z něj tvořil pohádky. Nejvíce pak velmi bohatá zkušenost z Chodska. Poslouchání a zaznamenávání pohádek v této oblasti mělo vliv na následný vývoj jeho pohádek. Promítal se do nich lidový humor a živý básnický duch, hojně i legendární prvky. Lze si povšimnout i pozůstatků romantismu, zvláště po studiu díla bratří Grimmů.

Jiří Mahen vydal obě zkoumané sbírky v období první světové války. *Co mi liška vyprávěla*, tehdy ještě pod názvem *Její pohádky*, bylo vydáno v roce 1914. Druhá sbírka *Dvanáct pohádek* vyšla v roce 1918. Zejména druhá sbírka byla psaná v průběhů válečných událostí. Autor byl vlivem války velmi poznamenán. Jasně viděl její dopad na lidi a prostředí. Proto by mohl být tento soubor vnímán jako o něco brutálnější a drsnější než předchozí. Mahen přehodnocoval morální hodnoty člověka, rozdíl mezi dobrem a zlem a souvislost mezi řádem a chaosem. Věra Vařejková k této situaci píše: „Je nepochybné, že válečné čtvrtletí, během něhož Mahen druhý pohádkový soubor psal, zjitřilo jeho smysl pro morální hodnoty, pro představu dobra a zla i jeho sváru v člověku – a tím podmínilo i vznik nových prvků v jeho koncepci pohádky“ (VAŘEJKOVÁ: 16).

4.6 Zlo prostřednictvím tabu, démonizace

Zlo se v pohádkách vyskytuje různými způsoby. Nejdříve klasická pohádka. Tam se čtenář může setkat s poměrně typickým znakem, a to varováním. Hrdina je předem upozorněn, že pokud udělá nějakou činnost nebo půjde na nějaké místo, nečeká ho nic dobrého. Avšak postava navzdory upozornění neodolá, poruší dané tabu a přivodí si tak neštěstí. Tento případ se vyskytuje nejvýrazněji například v Erbenových pohádkách *Pták Ohnivák a liška Ryška*, *Dlouhý Široký a Bystrozraký*, *Dvojčata* anebo *Jezinky*. V první pohádce je princ liškou Ryškou několikrát upozorňován, aby při plnění daných úkolů vybíral přesné a konkrétní předměty. On však lišku ani jednou neposlechne a pokaždé si tak udělá svou cestu těžší. V jeden moment ho porušení slibu lišce dokonce stojí i život. V další pohádce si má zase princ vybrat nevěstu podle obrazu. Princ však ze zvědavosti poruší zákaz a pohlédne na zapovězený obraz, na kterém je jeho vyvolená dívka. Pro nevěstu se tak musí vydat na nebezpečnou cestu. Pohádka *Dvojčata* i *Jezinky* jsou také stejné motivem výslovného zákazu nějaké činnosti. V prvním případě je mladý král žádán, aby si nevšímal zvláštního světla v lese. Avšak on neposlechne a skončí proměněn v kámen. Vysvobodit ho následně musí jeho bratr. V druhém případě je malý chlapec varován jelenem, aby neotvíral dveře jezinkám, nebo špatně skončí. Opět neposlechne a je vystaven nebezpečí, ze kterého se dostane pouze za pomoci jelena.

U Mahenových pohádek se shledáváme s něčím hlubším. Nenajdeme už motiv tabu a varování. Naopak se zde vyskytuje mnohem větší vnitřní psychologizace. Hrdinové se totiž do potíží často přivádějí svým samostatným jednáním a nikdo je na špatnost rozhodnutí neupozorňuje. Tento prvek navádí až k určité démonizaci. Setkáme se s tím téměř u poloviny pohádek ze souboru *Dvanáct pohádek*. Například v příběhu *Kopaničář a kohout* – démonizace je zde dost zřetelná. Zvířecí postava kohouta je laděna do takového temného a tajemného obrazu, že působí na čtenáře strašidelně. Přestože kopaničáře navádí ke špatným skutkům a vytváří na něj psychologický nátlak, veškerou zodpovědnost převádí na muže samotného. Následné stupňování jednotlivých skutků a s tím spojené narůstání kohouta na velikosti a jeho neustálý smích působí opravdu spíše jako strašidelný příběh než jako pohádka. Podobně kruté jednání je patrné i v pohádce *Nanyňka a podzemní král*. Naprosto hrubé a detailně popsané zacházení macechy s mladou dívkou dovádí čtenáře až k údivu. Mahen se nebojí uřezaných končetin nebo vydloubnutých očí, což nás může vést až k uvažování, zda se jedná o příběhy vhodné pro děti.

4.7 Konce

Jelikož se jedná o pohádkové texty, poměrně automaticky už očekáváme šťastný konec. U klasické pohádky představované K. J. Erbenem se tak také děje. Ve většině případech nalezneme konec v podobě svatby dvou zamilovaných či poražení zla a vydobytí lepšího života. Snad pouze jediná výjimka se nachází v pohádce *Sněhurka*. Vysněná dcera, která ožila ze sněhové panenky, se svým rodičům rozplyne při běžné zábavě ostatních dívek. Skákaly přes oheň a Sněhurka to nepřežila. Jinak se u Erbena s žádnými drastickými konci nesetkáváme. Naopak u Mahena dobrý konec zajištěn není. Minimálně pět pohádek je zakončeno smutně až poněkud brutálně. Jeden z nejvýraznějších příkladů je pohádka *Skřítek Ondra*. Zpočátku se pohádka zdá být milým příběhem, avšak vzápětí dochází k obratu. Skřítek Ondra se mění z dobrého kamaráda malého Matějčička na pořádného záškodníka. Nejprve provádí jen malé lumpárny. Ty ale postupně přerůstají ve velké lotroviny a nakonec zavíní i smrt jedné děvečky. Když se ho poté Matějček pokusí sám zastavit, je Ondrou vylákán a následně utopen v tůni. Tento konec je na pohádku velice tragický. Podobně tomu tak je v příběhu *Mlynářův student*. Mladík trpí kvůli lásce k rusalce, která mu ji však nemůže oplácet kvůli absenci duše. S pomocí čarodějnice se pokusí pro ni duši získat. Neví už ale, že jakmile rusalka duši získá, on zemře, protože získá duši jeho. Zde je tudíž tragika ztvárněna velmi emocionálně. Rusalka bez duše by totiž nijak netruchlila. V momentě, kdy ji však získala a student zemřel, se v ní probudily pocity a ona tak ze všeho nejdříve pocítila tak velký žal, „až z toho hvězdy padaly“, jak popisuje autor.

Další příklady lze zmínit v pohádce *Tisíc ptáků a jedna vlaštovka*, kde je malá princezna kvůli nepozornosti vlaštovky otrávena a musí tak pro vyléčení celý rok ležet bez hnutí. Vyprávění *Věční poutníci* je tragické v tom směru, že zvířata jsou za své skutky potrestána nekonečnou a krutou zimou. Tato zima pak trvá mnoho let, dokud veškerá zvířata nezaplátí životem, teprve poté může vzniknout nový a lepší život. A jako poslední příklad – *Kopaničář a kohout*. Kopaničář, který dříve nikomu neublížil, je kohoutem dohnán k velmi zlým činům, a to včetně vraždy. V závěru, kdy se chce definitivně kohouta zbavit, mu pomůže čaroděj. Jenže pomoc tkví v zabítí kohouta i kopaničáře.

5 Morfologie pohádky podle Vladimira Proppa

5.1 Motivace

V úvodu studie autor vysvětluje, co ho vedlo k bádání tohoto druhu. Přirovnává morfologii pohádky k morfologii rostlin a objasňuje své hlavní záměry. Propp chtěl vytvořit něco, co doposud neexistovalo, a to konkrétní přehled základních funkcí pohádky, což se zatím nikomu z předchozích badatelů nepodařilo. Předkládá, jakým způsobem práce vznikala. Výsledná verze této studie je podstatně kratší a také zjednodušená, protože není určena pro odborníky, ale pro běžného čtenáře.

Několikrát během textu opakuje, že čte-li tento text nějaký odborník, který by se chtěl více zaobírat danými pokusy na pohádkách a jejich rozborech, má zde předložené základy pro podrobnější zkoumání včetně mnohých schémat. Sám už si poté musí obstarat materiál a ponořit se do větší hloubky tohoto komplikovaného tématu.

5.2 Historie problému

Protože zatím nikdo nevytvořil žádnou obecnou studii o pohádce, ale byly vytvořeny pouhé odpovědi na dílčí otázky, ujal se toho Propp sám s několika kolegy. Hned na začátku čtenáři objasňuje několik metod studií jeho předchůdců.

„Problém tedy není v množství materiálu. Problém je v něčem jiném: v metodách studia“ (PROPP: 14). Už pouhé třídění pohádek na základní a obecně známé skupiny jako jsou pohádky s nadpřirozeným obsahem, pohádky ze života a pohádky o zvířatech, nemusí být zase tak snadné, jak se zpočátku zdá. Jednotlivé motivy a prvky pohádky se totiž mohou překrývat navzájem a rozhodnout, do které skupiny se tak má daný text zařadit, se stává tím komplikovanější. V tomto případě zmiňuje Vladimír Propp hned první chybu. Badatelé se při rozřazování řídili svým instinktem.

Jako prvního významného předchůdce zmiňuje W. Wundta a jeho třídění do 7 kategorií. Tento způsob považuje Propp za chybný, protože se řídí podle tříd a syžetů. Protože ale nejsme schopni pořádně definovat, co je to syžet, vede toto dělení ke zmatku. Současně Wundt ale objasnil takzvaný zákon přemístitelnosti, což zjednodušeně znamená, že část jedné pohádky se dá přemístit do jiné a i tam může plně fungovat. To by však podle Proppa mohlo vyvolat

další komplikace. Kdyby se totiž stejné situace nebo motivy vyskytovaly v různých druzích pohádek, byl by problém s jejich zařazováním do kategorií.

Dále se objevuje vymezení 15 syžetů fantastické pohádky podle profesora Volkova, přičemž ony syžety vypadají následovně: o hloupém hrdinovi, o třech bratřích, o dobývání nevěsty a tak dále. Tento způsob je opět označován za zmatek způsobující a také jako „rejstřík velmi pochybné hodnoty“ (PROPP: 17).

Za jednoho z nejvýznamnějších badatelů označuje Propp A. Aarneho, který podle něj vytvořil dělení o dost systematičtější, přestože stále v určitých směrech může vyvolávat pochybnosti. Avšak Aarne udělal seznam syžetů a zavedl systém podtříd, z čehož vznikl velmi významný rejstřík, protože se začal používat jako praktická příručka a nikoli jako vědecká klasifikace. Jeho dělení na typy Propp ale stále nepovažuje za vhodné, podle různých badatelů totiž může být pohádka zařazena do různých typů a někdy dokonce do několika najednou.

Všechny problémy, které jsou zde zmíněné, vznikly aplikací přírodopisné kvalifikace linnéovského typu (třídění živočichů na třídy, čeledě, druhy atd.). Hlavní posun je Proppův odklon od morfologie k funkcím jednotlivých prvků.

Druhá oblast v bádání pohádky se zaměřuje na popis podle její podstaty. Zde zmiňuje Veselovského a Bédiera. Veselovskij se zaměřoval především na vztah mezi syžetem a motivem a následný výzkum právě podle motivů. Jeho vysvětlení motivů není v dnešní době už ale použitelné. Bédier zase jako první rozpoznal vztah mezi veličinami stálými a proměnnými a na tomto základě vytvořil i určité schéma.

„V dalším výkladu se pokusíme dokázat, že zkoumání podle malých součástí, tvořících celek pohádky, je správný postup“ (PROPP: 20). Vladimír Propp považuje za jeden z nejdůležitějších stupňů vědeckého bádání právě klasifikaci. A to konkrétně podle kratších úseků pohádky a ne podle pohádky jako souvislého celku.

5.3 Funkce pohádky

Hned v počátku základního úseku práce Propp upozorňuje, že se zaměřuje pouze na pohádky kouzelné. Pro studium si vymezil 100 pohádek, kterým byla věnována větší pozornost, a prozkoumávaly se tedy do větší hloubky. Další materiál by byl zbytečný, mohl by sloužit leda ke kontrole pro ověření zjištěných tezí.

Jako prvními se Propp zabývá pohádkovými postavami a jejich funkcí. „Tím se vysvětluje dvojitá vlastnost pohádky: její překvapivá mnohotvárnost, její pestrost a barvitost a na druhé straně její neméně překvapivá jednotvárnost a opakovatelnost“ (PROPP: 27). Podle Proppa je v pohádce poměrně málo funkcí, ale postav velmi mnoho. Tyto funkce jsou v pohádce stabilními prvky, i když jejich počet je pokaždé omezený. Také si všiml, že jejich posloupnost je vždy totožná a podle toho se dají pohádky snadněji zařazovat k jednomu typu.

V nejdlejší kapitole, kde se zaměřuje právě na funkce jednajících osob, dochází k jednomu z nejdrobnějších rozborů. V úvodu nastiňuje čtenáři, jakým způsobem tyto rozbor probíhají a jak jsou znázorněny. Základní části, na které autor pohádky rozčleňuje, jsou přípravná část, expozice, akce a vyvrcholení. Předem připouští i jiné možnosti průběhů děje, jež se mohou vyskytnout mimo materiál, který je předmětem jeho zkoumání.

Následuje přehledné rozdělení jednotlivých funkcí, které se ve zkoumaných pohádkách vyskytly. Tyto funkce jsou vyříděny celkem do jednatřiceti kategorií. Každá kategorie je označena římskou číslicí a souhrnným názvem. Podtitul uvádí heslovité pojmenování funkcí a zavádí specifickou značku, kterou je ve většině případech písmeno z abecedy, u některých je to i písmeno z abecedy řecké. Poté se čtenář dozvídá obecnou charakteristiku této skupiny funkcí.

Funkce rozdělené do tříd a někdy i do podtříd jsou vždy očíslované a označují jednotlivé situace odehrávající se v ději, nebo i termíny pro označení postav, které jsou těmito situacemi ovlivněny. Pro jasnou představu a případné objasnění je pokaždé uvedena konkrétní ukázka z pohádky, aby čtenář snadno pochopil, co je tím zamýšleno. Všechny ukázky jsou doplněny i číslem odkazujícím na pohádky, ze které je ukázka čerpána.

Některé z vytyčených funkcí jsou například: Škúdce působí jednomu ze členů rodiny škodu nebo újmu, Hrdina opouští domov, Hrdina je podroben zkoušce, vyptávání, je napaden apod., čímž se připravuje na získání kouzelného prostředku nebo pomocníka, Hrdina reaguje na činy budoucího dárce, Formy předání kouzelného prostředku, Hrdina a škúdce vstupují do bezprostředního boje, Škúdce je poražen, Počáteční neštěstí nebo nedostatek jsou zlikvidovány, Hrdina se vrací.

Jednou ze zvláštností pohádek také je, že někdy příběh končí záchranou či pronásledováním. Nebývá tomu tak ale pokaždé. Stává se, že se takzvané škúdčovství z expozice opakuje a hrdina znovu prožívá neštěstí, nebo dokonce umírá.

„To znamená, že četné pohádky se skládají ze dvou posloupností (řad) funkcí, které lze nazvat dějovými sledy (chod). Nové škůdcovství vytváří nový dějový sled a tak se někdy spojuje do jednoho vyprávění celá řada pohádek“ (PROPP: 55).

Z toho vyplývá, že je občas i třeba rozlišovat, zda se jedná o jednu pohádku s více dějovými sledy, či o několik pohádek vložených do sebe.

Vyskytnout se mohou i funkce nejasné formy, neboli funkce, které nelze nikam zařadit. Může se to stát například kvůli nepochopení bez srovnávacího materiálu anebo se jedná o formu přenesenou z pohádek jiných typů. Těchto případů je však velmi málo.

Závěry, které Propp z tohoto zkoumání vyvodil, jsou následující. Množství funkcí je v pohádkách omezené, logicky ze sebe postupně vyplývají a tvoří dvojice či dokonce vícečlenné skupinky, a některé jsou naopak samostatné. Pro nalezení vztahu mezi pohádkami je nutné je navzájem srovnávat.

5.4 Asimilace

V další kapitole se Propp zabývá porovnáváním pohádek a jejich vzájemnému vlivu. Pokud se ve dvou pohádkách aplikuje stejný nebo podobný prvek, nemůžeme tvrdit s jistotou, zda se jedná o stejnou situaci či nikoli. Dojde-li k nerozhodné situaci, rozlišujeme na základě následující akce. Jako příklad je uvedena funkce spojená s plněním úkolů. Záleží na tom, zda hrdina po splnění úkolu obdrží kouzelný předmět, či se jedná o spojení s námluvami a sňatkem. Jednalo by se tedy o dva různé případy.

Podobnost se může nacházet i ve skutcích některých postav. Z toho důvodu se musí dbát zvýšená pozornost, neboť takové případy jsou poněkud komplikovanější.

Propojení jednotlivých funkcí může probíhat i na základě informování mezi postavami. Některé z funkcí se totiž nemohou odehrát, pokud daná postava není informovaná o tom, co se stalo v minulosti. Toto předávání informací se může uskutečňovat různými cestami. Jedná se například o sdělení mezi postavami, ať už úmyslné nebo uskutečněné omylem, či také za pomoci nějakého druhu kouzelného předmětu. Někdy se jedná o postava může informovat i zcela bezprostředně a to tajným vyslechnutím cizího rozhovoru.

Jedněmi z nejčastějších případů jsou i ty, kdy se jedná o předávání informací podobou dialogu nebo pomluv. „Jakkoli různorodé jsou uvedené případy, přece jen je spojuje jeden společný

příznak: jedna postava se něco dozvídá od druhé a tím se předcházející funkce spojuje s následující“ (PROPP: 65).

Vzájemné propojování funkcí je tedy neodmyslitelnou součástí pohádek pro správný chod děje. Proto můžeme najít i vícero typů spojovacích prvků. Kupříkladu pomocí zraku, když je viděno, nebo když se někomu přináší předmět či přivádí člověk. I tímto můžeme spojovat funkce mezi sebou.

Typické pro kouzelné pohádky je i známé ztrojování, neboli že se určitý prvek může v pohádce vyskytnout třikrát. Může se jednat o určitou symboličnost čísla tři, například v případě tří úkolů, tříleté služby a podobně, nebo o součást charakterové vlastnosti – tři srdce. Přestože i další číslíčky mají v pohádkách své místo, jako čísla devět, sedm nebo pět, trojka je zřejmě tím nejvíce používaným a nejznámějším v kouzelných pohádkách.

5.5 Postavy

Pohádkové postavy jsou určitým způsobem také rozděleny podle svých funkcí a Propp vystihuje, kolikrát se v pohádce objevují a jakým způsobem je toto objevování uskutečněno. Ani v tomto případě se nedá obejít bez všudypřítomných výjimek. Některé postavy se nemusí vyskytovat ve všech pohádkách a její funkce jsou tudíž převáděny na postavu jinou. Stává se tak, že postava může mít více funkcí najednou. O její představení v ději se postará funkce uskutečněná jako první. Tomu může být blízka i možnost, že příběh obsahuje více dějových sledů a jedna postava se vžívá do více rolí.

Důležitým prvkem v kouzelných pohádkách je i nadpřirozené zrození hrdiny, které se často spojuje s proroctvím. Stejně tak se mnohokrát škůdce obsazuje do pozice některého z hrdinových příbuzných, ať už se jedná o nepřejícího sourozence nebo zlou nevlastní matku. Prvky týkající se jednotlivých postav jsou velmi variabilní, ale přesto se dá pozorovat velká míra opakovatelnosti.

„Zkoumání atributů postav vytváří pouze následující tři základní rubriky: zevnějšek a pojmenování, zvláštnosti vstupu do děje, obydlí“ (PROPP: 77). Vznikají tak i určité kánony tvořené těmi nejvýraznějšími pohádkovými postavami. Baba Jaga žijící uprostřed lesa v chaloupce, která stojí na kuřích nohách, se objevuje tak často, že ji zná takřka kdokoli.

6 Vliv na pohádku z okolí

Pohádky jsou velice proměnlivé a mnohotvárné a to také proto, že je ovlivňuje i mnoho atributů z venkovního prostředí – náboženství, lidové obyčeje a pověry, písemnosti sousedních národů a tak dále.

„Z historického hlediska to znamená, že kouzelná pohádka je ve svých morfologických základech mýtem“ (PROPP: 79). Protože je pohádka vybudovaná na stejných funkcích, není velkým překvapením, že některé ze základních prvků jsou používány celosvětově. Autor uvádí jako příklad Ivana polehávajícího na peci či carovu dceru se zlatými vlasy. Aniž by se dalo s jistotou tvrdit, kde tyto prvky vzaly svůj počátek a odkud se rozšířily dále, jistě jsou čtenářům známy z mnoha zdrojů.

V závěru Propp shrnuje informace o pohádce jako celku. Víme tedy, že je to nějaké vyprávění, které obsahuje tzv. dějový sled a nemusí to být vždy pouze jeden. Na několika příkladech také ujasňuje, kdy se jedná pouze o jednu pohádku, přestože se sledů vyskytuje více. Tyto dějové sledy znázorňuje i za použití schémat k přehlednému znázornění, jak jsou mezi sebou vzájemně propojené. „Morfologicky může být kouzelnou pohádkou nazváno každé rozvíjení děje od škůdcovství (A) nebo nedostatku (a) přes další funkce až po svatbu (W*) nebo jiné funkce, jichž bylo užito jako rozuzlení (razvjazka)“ (PROPP: 81).

Stejně tak zdůrazňuje pět základních prvků, které určují pohádku jako celek s plnou konstrukcí. Jsou to funkce jednajících osob, spojovací prvky a motivace, formy objevení jednajících osob, atributivní prvky nebo rekvizity.

Následuje detailní rozbor kompletní krátké pohádky. Do jednoho sloupce autor umístil očíslované úseky pohádky „Zlé labutě“, do druhého sloupce potom stejně očíslované jednotlivé funkce odpovídající situaci v pohádce. Je zde uveden název dané funkce, její speciální značka a někde se vyskytují ještě v závorkách uvedené číselné odkazy k dalším pohádkám ze zkoumaného materiálu, kde se vyskytují totožné funkce.

Na samém konci je uvedeno schéma pohádky tvořené pouze ze speciálních značek funkcí. Právě díky těmto schématům lze jednotlivé pohádky snadněji navzájem porovnávat.

„Ustálenost struktury kouzelných pohádek nám dovoluje stanovit jejich hypotetickou definici, která může znít následovně: kouzelná pohádka je vyprávění, vybudované na pravidelném střídání uvedených funkcí v různých podobách, přičemž v každé pohádce jisté funkce nejsou přítomny a jiné se opakují“ (PROPP: 87). Po porovnání mnoha schémat ze zkoumaných pohádek

Lze snadno zjistit, že mnoho značek se ve většině z nich opakuje, jiné se naopak střídají a jsou vzájemně nahrazeny.

Podobnou strukturu nemusí obsahovat pouze pohádky, totožné vzorce můžeme objevit i u legend nebo novel. Přesto však analýza pohádky není tak jednoduchá. Je k tomu zapotřebí určité zkušenosti. Navíc i různé druhy pohádek se mohou asimilovat mezi sebou a po porovnání jejich schémat se pak na základě nového posudku vylučují z některých zařazení. Proto je důležité, aby se klasifikace pohádek prováděly pouze podle prvků, které jsou závazné pro všechny a nikoli jen pro určité z nich.

Vladimir Propp a jeho kolegové tedy došli k závěru, že výstavba kouzelných pohádek je po srovnání schémat jednotná. Tento závěr byl ze strany autora označený za nečekaný. Stále je ale ponecháno dosti prostoru na další zkoumání z jiných směrů, čemuž se však musí dále věnovat badatelé z příslušných oborů.

7 Doplnující studie Miroslava Červenky

Miroslav Červenka ve své studii Transformace kouzelných pohádek opakuje mnoho z Proppových myšlenek. Má podobný pohled na funkce postav a jejich proměnlivých a opakujících se rolí v pohádkách.

Nově se poněkud více zaměřuje na ovlivnění náboženstvím a denním životem. Mnoho motivů, které se objevují v archaičtějších náboženských textech, kde se prokazatelně objevily dříve, se vyskytuje i ve větším počtu pohádek. Například takový drak. Původně je znám zcela jistě ze spisů o Jiřím, který s drakem zápolil a nakonec jej porazil. Teprve později se tato kouzelná bytost objevuje i v množství pohádkových příběhů, kde vystupuje nejčastěji v roli škůdce.

Naopak motivy z denního života se v těchto vypravováních neobjevují již tak často. „Kouzelná pohádka na rozdíl od pohádek jiných odrůd (anekdoty, novely, bajky aj.) je na elementy z denního života poměrně chudá“ (PROPP: 137). Muselo by se provést velké zkoumání například v oblasti folklóru, aby se zjistilo s naprostou jistotou, že se jedná o zkušenosti z denního života a ne pouze o transfiguraci z jiného materiálu.

Kouzelné pohádky se v některých motivech určitě ovlivňovaly i v mezinárodních měřítku. Ovšem dokázat všechny tyto texty porovnat je pro badatele téměř nemožné.

„Znovu se tak dostáváme k tomu, že je nutno srovnávat nikoli podle vnější shody, ale tak, aby předmětem srovnání byly vždy tytéž součásti pohádky“ (PROPP: 149). Vzájemná asimilace

mezi pohádkami způsobuje proměnlivost jednotlivých prvků, které jsou ale i přesto známé kolikrát až na úrovni kánonu.

I tato práce končí upozorněním, že hlubších rozborů se musí chopit zejména odborníci na dané oblasti. Tato práce je pouze určitou formulací některých myšlenek.

8 Česká pohádka v 19. století

Ze všeho nejdříve se autoři této publikace, Dagmar Klímová a Jaroslav Otčenášek, zaměřovali na práci s českou pohádkou v období národního hnutí. Byla totiž velice důležitou součástí kultury a folkloru. Během obrození se ne zřídka stávalo, že docházelo k znehodnocování materiálu, proto byl velice důležitý přístup k němu. Různí badatelé upírali svou pozornost na detaily různými směry a ne vždycky se zaměřovali na ty důležité aspekty. Například v rámci folkloru mohlo docházet k ovlivnění nejenom dobou, ale třeba i náboženstvím nebo návštěvami ze zahraničí a tedy i jinými slovanskými kulturami. Také se často zkoumaly jen části přístupného materiálu, přičemž se badatelé zaměřovali na známější autory, ale nikoli už na díla, která byla dostupná u sběratelů a která se mohla zabývat třeba i dalšími zajímavými žánry, jako je například pověst.

„Metodologické důsledky tohoto přístupu jsme pociťovali donedávna, na jedné straně nekritickým přeceňováním amatérských sběratelů, kteří pověstem připisují vysokou pramennou hodnotu, na druhé straně přehnanou skepsí profesionálních historiků k hodnotě pověsti vůbec, zejména takových typů, jejichž historické jádro nevystihuje konkrétně některý objektivně zjištěný historický fakt“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 12).

Toto období bylo poměrně politicky nepříznivé, proto měl folklor veliký vliv a přínos pro kulturu. Zároveň se tak z velké části podílel i na vytváření literárního kánonu. Tím spíše by se tedy měla věnovat pozornost jeho vlivu a zájmu o něj, protože se předpokládá i pozitivní vliv na sebevědomí lidu a podobně.

Postupem času se objevovaly i rozdílné žánry se specifickými pravidly jako jsou například časové limity. Pro představu můžeme uvést příklad. Někteří autoři této doby si oblíbili reálnou historickou postavu Josefa II. a často jej používali ve svých dílech. Objevuje se však v různých žánrech s časovým odstupem, tudíž ho nejprve nalezneme třeba v legendě, v pohádce se ale vyskytne až později. Každý žánr má také ve výsledku omezený počet námětů a motivů, zvláště těch, které vznikly v důsledku podnětu z nějaké konkrétní události daného období nebo

obecně společenské situace. V tomto případě si můžeme povšimnout adaptace cholery či moru anebo různých válek.

Další ovlivnění materiálů můžeme sledovat třeba v období, kdy převažoval romantismus. V takových dílech je pak značný a docela charakteristický zájem o postavy vyděděnců, jako jsou kupříkladu loupežníci nebo zbojníci. Klád se důraz i na emotivní působení, a proto se některé situace a dění často podle toho upravovaly. Dále pak mohlo docházet i ke změnám v závislosti na území, kde dochází ke kulturním předělům, a to i u motivů, které mohou být ve výsledku dost podobné.

Je pravda, že české folklorní materiály, jakými jsou pohádky a pověsti, zaujaly a inspirovaly i mnoho badatelů a vydavatelů v zahraničí, třeba v Německu. „...současná folkloristika je schopna podat alespoň typologicky charakteristický přehled o folkloru dané epochy, který může být – neboť se jedná o období, v němž se poprvé objevuje soustavný a programový zájem o folklor – základem syntézy o českém folkloru vůbec a o jeho postavení v lidové i národní kultuře“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 19-20).

8.1 Sociální pozadí pohádky

Přestože pohádka značnou dobu sloužila spíše jen jako inspirační zdroj pro jinou samostatnou tvorbu a její význam byl dost podceňován, v období národního obrození se dostala do popředí české beletrie jako nejrozvinutější literární druh. Do té doby byla spojována hlavně v souvislosti s dětským repertoárem a její kulturní a folklorní význam byl považován za přeceňovaný. Velice výstižně k této situaci vybrali autoři publikace citaci Karla Jaromíra Erbena z úvodu jeho slovanských pohádek: „Není tomu dávno, ještě na počátku tohoto století pokládány byly prostonárodní báje, pohádky a pověsti vůbec za věc pošetilou, za ničemný výmysl starých bab a chův, aby jimi ukrátily lidem nerozumným dlouhé večery anebo ukonejšily nepokojné děti v sen. Kdokoli se hlásil pod korouhev domnělé vzdělanosti, kterou doba josefínská vztyčila, pokládal za potřebu nevyhnutelnou i za svatou povinnost, všech takových, jak za to jméno, jalových plodů hrubé, nevzdělané fantazie z hloubi srdce svého nenáviděti a podlé nejvyšší možnosti jich potlačovati“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 24).

Následně tedy započalo poměrně hlubší a důslednější prozkoumávání daného materiálu. Základním podnětem k tomuto konání a vzniku folkloristické textové kritiky byla studie, kterou vydal Václav Tille, *České pohádky od roku 1848*. Badatelé začali rozšiřovat studijní materiál,

protože dříve do něj nepočítali mnoho děl, která byla vytištěna se zpožděním, ale stále tak do obrozeneckého období patřila. Dále pak docházelo k porovnávání textů v evropském kontextu a tudíž i s texty jiných slovanských národů. A dané materiály se začaly zkoumat více do hloubky, neboť doba opět trochu pokročila a moderní textová analýza dala možnosti posoudit mnoho nepodložených spekulací, které se mohly v rámci různých textů vyskytnout.

Nově si například všímáme takzvané předpohádky, což je takový úvod s již ustálenou formou, do které se mnohdy promítají životní zkušenosti a individuální postoj vypravěče. Dále pak nacházíme mezi pohádkami odlišnosti třeba v sociálním prostředí, zda se děj odehrává ve městě nebo na venkově, ale i v konkretizaci nebo naopak neutrálním označení postav, jedná-li se o konkrétní postavu nebo o „jistého mladíka“. Postupem času se v textech objevuje větší sociální pestrost, například co se týče zaměstnání, a děje se často odehrávají v prostředích, která jsou autorovi dobře známá a mají k němu nějakou spojitost.

„Texty téže látky zapsané v témže období se z hlediska volby sociálního prostředí vyznačují zpravidla velkou variabilitou“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 28).

V pohádkách všech epoch a národů můžeme také tím pádem nalézt i mnoho společných prvků. Jedněmi z nejvýraznějších může být kupříkladu ustálení dvojic či trojic (ať už se to týká postav, předmětů nebo něčeho jiného), s tím souvisí i fakt, že v případě dvojic se většinou prosazuje zákon kontrastu. Platí i něco, co bychom mohli nazvat pohádkovou morálkou. V případě, kdy nalezneme schéma chudého a bohatého hrdiny, jsme sympatizováni k chudému, protože se často vyznačuje lepšími charakterovými rysy. Pomáhá to i následnému vývoji děje. Vložíme-li hrdinu do nepříznivého a negativního prostředí, děj tak nabírá na gradaci a napětí. Těžký osud sociálně degradovaného hlavního hrdiny pak o to víc prohlubuje kontrast se špatným koncem třeba podlého boháče. V momentě, kdy dojde na zdůrazňování některých špatných lidských vlastností jako je lakotnost, mlsnost, závist a podobně, se pohádka vyskytuje někdy až na hranici se satirou.

Co se týče povolání jednotlivých postav, je zde značná rozrůzněnost. Mnoho z volených povolání byla tou dobou, kdy byla díla napsána, již v podstatě historická a někteří autoři měli tendenci ještě více archaizovat. Proto můžeme zaregistrovat například uhlíře. Ten už byl v druhé polovině 19. století minulostí, ale působil jako dobrý protipól pro vládce. Dále pak slouha, pasýr nebo ovčák, kteří se hodí na pozici hrdiny vydávajícího se do světa. V tomto období patří mezi jedny z nejpočetnějších postav i voják. U něj už se snad dokonce předpokládají některé kladné a hrdinské vlastnosti jako odvaha. Zároveň autor může využít i určitého

psychologického momentu, protože je to opět postava s nelehkým osudem a v minulosti byl násilím vytržen z přirozeného prostředí. Takto si hrdinové příběhů, pro svůj prostý původ a ne-
snadný osud, získávají sympatie čtenářů. Charakteristickým fenoménem pohádky jsou také
tovaryši jdoucí do světa povinně na zkušenou. V těchto případech můžeme pozorovat známá
schémata. Jdou-li dva, uplatňuje se motiv kontrastu. Pokud jsou tři, dva z nich nepochodili a až
ten třetí je úspěšný.

U starší, klasické pohádky je repertoár použitých řemesel menší. Až teprve pohádky mladší
jsou pestřejší. Mezi dalšími řemesly jsou například ty, se kterými je možnost uplatnění u krá-
lovského dvora (kuchař, zahradník...), nebo povolání, která už přidělují svým postavám nějaké
vlastnosti (kovář – síla a neohroženost), anebo se dokonce mohou vyskytnout i řemesla dost
pochybná jako zbojník, pytlák a tak dále. Naopak do záporných postav jsou často obsazováni
bohatí sedláci, mlynáři nebo hostinští. Na kladné a záporné postavy se tak už automaticky
rozdělují podle svých vlastností a životních osudů. A s tím souvisí i nejčastější dějiště pohádek
obrozenského období, vesnice. Někdy se tedy děj samozřejmě odehrává i ve městě, ale ves-
nické prostředí je značně častější a hlavním nositelem folkloru. „Přehled sociálních typů ukázal
celkem názorně, že česká pohádka reaguje především na domácí prostředí, které nejlépe zná,
takže převaha textů je situována na vesnici, avšak i město se uplatňuje, zvláště prostředí ře-
meslnické“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 44).

Co se týkalo humoru v období národního hnutí, mnoho typů toho lidového se nezaznamenalo.
Zřejmě se tehdejšími městskými vzdělancům zdál příliš jadrný, na což nebyli zvyklí. Přesto se
ale v pohádkách daly nalézt humorné prvky a postavy. Mezi komické postavy patřil nejtradič-
něji hloupý Honza anebo čert. Požívaly se slovní hříčky, někdy přísloví nebo anekdoty. Tento
folklor se dále začal rozšiřovat nově i pomocí loutkového divadla.

Také začaly postupně vznikat mezinárodní překlady děl, pro lepší všeobecnou dostupnost.
„Ojediněným činem v mezích těchto snah byla tzv. Erbenova Slovanská čítanka, již Erben za-
mýšlel poskytnout stále sílící odborné větvi filologické – slavistice, studijní texty z oboru lidové
poezie, které by reprezentovaly všechny slovanské národy, případně i jejich významné dia-
lekty“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 58).

Tímto docházelo k určitému propojení mezi národy v jeden národ slovanský. Český čtenář tak
měl možnost dozvědět se spoustu informací o folkloru ze sousedních zemí. Texty se někdy
přepracovávaly, aby byla pozvednuta výše slohové kvality.

Slovesný folklor měl jistě i svá dobová specifika. Například docházelo k oživování starších tradic. Zde si můžeme povšimnou již výše zmíněného pronikání postavy Josefa II. I když v momentě, kdy se v pohádkovém textu objevuje konkrétní historická postava, dochází trochu k žánrovému přechylování a pohádka tak může mít charakter historické anekdoty nebo se přibližuje lokální pověsti. V těchto textech se často zdůrazňují vlastnosti ideálního panovníka a zároveň stále zobrazuje nerovnosti v sociálních pozicích a reaguje i na zvětšující se sociální distance, třeba v rámci industrializace.

8.2 Atributy české lidové pohádky

Při porovnávání jednotlivých textů si můžeme všimnout podob v úvodech a závěrech, které jsou při předávání příběhů jejich nedílnou součástí. Přesto se k nim při morfologické analýze nepřihlíží. V úvodu se přitom dozvídáme výchozí situaci, kdy nás vypravěč seznámí s místem a typem prostředí, kde se děj odehrává, a s časem, který je nejčastěji ukotven v dobách dávno minulých ale zároveň neexistujících. Závěrečné formulace nejsou tak početné jako v úvodech, přesto ale mohou označovat jak definitivní ukončení pohádky, tak i závěr neukončený nebo dokonce neurčitý. Výskyt těchto formulí, stejně jako jejich rozsah a forma, závisel jak na vypravěčském umění v dané lokalitě, tak na skupině posluchačů, kterým bylo vyprávění cílově určeno, ale i na momentální náladě nebo nárocích na modernější vlny a inovace.

Zvláštní a dlouhou tradici ve folkloru má symbolika a magie, především ta číselná. Mezi obecně nejpoužívanější číslo patří číslo 3, které se vyskytuje daleko hojněji, než jakákoliv jiná číslice. Ať už se týká postav (jedná se o tři potomky, pomocníky) nebo činností (tři pokusy, tři úkoly), může mít ale i význam časový (tři dny, roky, noci). „V podáních je hrdina pouze individuální, nikdy není hrdinou kolektiv dvou a více postav...“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 76).

Mezi méně používaná čísla, nebo spíše tak všudypřítomná, že se nijak výrazně nezdůrazňují, patří čísla 1, 2 nebo 4. Jedno z dalších šťastných čísel může být zase sedmička, dále dvanáctka jako číslo pro symbolické uzavření celku, jako například roku nebo hodin. Číslo 13 je zase typické pro nějaké neštěstí. Takto bychom mohli pokračovat dál s mnoha čísly a ke každému přiřadit nějakou vlastnost, kterou v pohádce nepochybně má. S číselnou magikou je totiž úzce spojená přetrvávající pověřčivost lidí. Postupem času však používání takového množství číslic klesá a jako pevná součást folkloru zůstávají pouze ta nejklassičtější.

Od čísel následně přechází k dalším atributům: „Problematika osobních jmen a názvů zemí, měst, vsí, zvířat, kouzelných postav, předmětů apod. zajímala sběratele i folkloristy zvláště v souvislosti s teoriemi tzv. historické školy“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 81). Historická škola se přitom snažila prozkoumávat a nalézat například nějaký historický původ u postav nebo reálných historických předloh a událostí.

Někteří autoři se jmény nijak moc nezatežovali a měnili je dle libosti nebo si jednoduše vymýšleli vlastní. U zvířat se zase se jmény setkáváme málokdy, jedná se spíše o přídomky (např. pták Ohnivák). Negativní postavy jsou téměř vždy bezejmenné, kvůli tabu. A někdy už samotné jméno může naznačovat určité charakteristické vlastnosti hrdiny – Nebojsa, Paleček. Dříve nebylo tak běžné používat rozmanitých jmen, často se pojmenovávalo podle postav z křesťanské nauky. Teprve až během obrození se repertoár rozšířil a začala se i vyvíjet nová jména, některá znovuobjevovat anebo se jména překládala z jiných jazyků. Inovační vlnou prošly i názvy míst, které se začaly objevovat, aby probouzely větší důvěryhodnost a trochu se tak i přiblížily pověsti. Přesto ale převládají označení neurčitá.

8.3 Čeští sběratelé pohádek v 19. století

Přestože se trend sbírání všeho možného dost rozšířil a dal tak základ i mnoha vědním oborům, nebo napomohl rozvoji muzeí a výstav představující výsledky činnosti vědecké a průmyslové, sbírky folkloru nebyly nejdříve moc rozsáhlé. Ze staršího období se totiž moc písemností tohoto druhu nedochovalo a teprve až na přelomu 19. a 20. století došlo k většímu rozvoji. Za zmínku jistě stojí první opravdový sběratel folkloru, Jan Jeník rytíř z Bratřic, v jehož sbírkách se dochovalo spoustu původních textů bez jakýchkoli úprav a zásahů. Jiní sběratelé měli někdy tendence texty upravovat, aby více vyhovovaly dobovým ideálům.

K jednomu z nejvýznamnějších sběratelů bezpochyby patřil Karel Jaromír Erben. V rámci sběru materiálu hodně cestoval a byl ve spojení s mnoha dalšími autory, přičemž sbíral nejenom pohádky, ale i pověsti, humorky nebo lidové písně, balady a pořekadla: „Erbenovy folklorní sběry pocházejí především z Domažlicka a rodného Hořicka. Svou folklorní práci vedl Erben v duchu bratří Grimmů, pod vlivem mytologické školy, část pohádkových textů zásadně přepracoval (změny jmen a podob postav apod.), jiné texty zůstaly téměř bez zásahů“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 90).

Dále třeba Božena Němcová, která se hodně stěhovala kvůli manželovu povolání, a stala se velmi významnou sběratelkou folkloru. Společně s Erbenem patřila k nejoblíbenějším autorům tehdejší doby. Mezi další sběratele pak patřili například Beneš Metod Kulda, který se specializoval zvláště na oblast Moravy, Václav Tille, jedna z hlavních postav české folklorní komparistiky, Jindřich Šimon Baar, Karel Orel a další. Z počátku přistupovali sběratelé k materiálu s postojem ještě trochu ovlivněným romantismem, postupem času se ale tento postoj měnil na vědecký.

8.4 Přejechody mezi žánry

„Jednotlivé žánry a druhy folkloru se často značně prostupují a leckdy, pokud nemáme pomůcku typu morfologické analýzy, je velmi těžké konstatovat, kde vlastně např. začíná pohádka a kde již můžeme hovořit o pověsti, zvláště pokud jsou témata totožná či velmi blízká“ (KLÍMOVÁ, OTČENÁŠEK: 103). Pověsti jsou většinou nějak časově a lokálně určené a působí tak historicky pravdivě a slouží nám k lepšímu pochopení našich předků, přestože ne vždy můžeme počítat s naprosto spolehlivým historickým pramenem. V pohádkách se zase nejčastěji setkáváme s přechody mezi legendárními a novelistickými texty.

Jednotlivé druhy a žánry se mohly mezi sebou přetvářet také v důsledku různých inovačních vln. Pohádka s legendou se například často prolíná v momentě, kdy se jedná o popisování života a příhod biblických postav. O prvcích mytologie se zase můžeme zmínit v případech představ o vzniku světa. Ojedinele se setkáme s prolnutím pohádky a anekdoty nebo humorky. Tyto žánry jsou si sice dost vzdálené, ale přesto se několik průniků dá najít, ať už v podobě struktury nebo mnoha podobných syžetů.

9 Karel Jaromír Erben z pohledu Antonína Grunda

9.1 Počátky a vývoj pohádkové tvorby

Karel Jaromír Erben byl, je a jistě i bude považován za jednoho z největších básníků a literátů v naší kultuře. Během svého života si sám určil za cíl vydat knižně několik souborů slovanských pohádek, protože moc dobře věděl, že pohádky k naší lidové kultuře neodmyslitelně patří. Bohužel byl velmi zaneprázdněn mnoha jinými povinnostmi, a tak se tomuto záměru nemohl nejdříve věnovat tak plnohodnotně, jak měl v úmyslu. Při každé příležitosti se proto snažil

posbírat co nejvíce materiálu, jako například při svých cestách po české zemi, ale i za pomoci kolegů spisovatelů v zahraničí. Je tak považován za jednoho z největších českých sběratelů lidových pohádek. Kromě pohádek ovšem sbíral i lidové písně, zapisoval různá nářečí, sledoval vzhled krojů v různých krajích a tradice. V mnohém se nechal inspirovat činností bratří Grimmů, od kterých došel v rámci svého studia až k práci téměř vědecké. Svůj zájem nevěnoval pouze domovské oblasti, ale zaměřoval se samozřejmě i na lidovost zahraniční a rád poté i porovnával nejrůznější podobnosti a odlišnosti. Svou práci se snažil začlenit do celkové tvorby, aby veřejnosti připomněl určitou národní klasičnost.

Prvních pár pohádek nechal otisknout zatím jen časopisecky v roce 1844 a už jimi vzbudil veliký ohlas. Působily na tehdejší pohádkovou praxi velmi odlišně a v lecčems vynikaly. U mnohých kolegů spisovatelů vzbuzoval kladné dojmy a například i Božena Němcová, také jedna z nejznámějších českých pohádkových autorek, přiznala, že nikdy nedokáže vyprávět tak poutavě, jako on. „Erbenova poměrná pohádkářská vyspělost byla výsledkem záměrného usilování o vlastní pohádkovou náplň, obsahem i formou osobitě českou“ (GRUND: 47).

Během mnohaleté snahy se jeho názorovost a styl tak vyvíjely, že dokázal od původní lidové povídky, ve které byla pohádkovost leda například v podobě nadpřirozeného zásahu, dojít až k opravdové české pohádce. V prvních pokusech je znatelný archaičtější sloh. Používal delší souvětí a čtenář mohl kolikrát snadno postřehnout umělá, až skoro násilná přirovnání. Což lidové pohádce nejdříve moc neodpovídalo. Erben se ovšem nevzdával a při každé příležitosti se pokoušel ve své snaze pokračovat a tak nabíral spoustu nových zkušeností. Mnoho mu přinesly opakované cesty po Chodsku a zajisté i studium díla bratří Grimmů, neboť právě poté můžeme zaznamenat značný pokrok od počátků, které působily spíše novelisticky, směrem k pravé lidové pohádce. Jeho literární projev byl čím dál vytříbenější a vymýšlel stále nové a zdobné pohádkové vložky. Stejně tak si můžeme povšimnout posunu i v rovině, kdy texty nejdříve působily více jako anekdotické příběhy, které byly rozšiřované do podoby lidové povídky. Následně přešel k pohádkám oslavujícím lidové prostáčky, kteří vyhrávají nad vrchností převážně za pomoci náhody. A poté se konečně dostává k pohádkám kouzelným, kde má možná i největší prostor pro uplatňování nejrůznějších prvků, ať už se jedná o postavy se zvláštními schopnostmi, kouzelné předměty a další. Protože v pohádkách, a ještě ke všemu kouzelných, se může stát prakticky cokoliv.

Zázraky a kouzla se v Erbenových pohádkách odehrávají s určitou samozřejmostí. Stávají se běžně, jako by byly součástí každodenního života a nejednalo se o nic neobvyklého. Stejně

tomu tak je v případě mluvících zvířat. Začne-li nějaké zvíře promlouvat k hrdinovi, není tím nijak překvapen a začne s ním automaticky rozmlouvat jako s rovným.

9.2 Vliv Chodska

Ze všeho nejraději zaznamenával pohádky na svých cestách přímo z vyprávění, jejich finální verzi se snažil upravovat co nejméně, aby se zachovala původní podoba a byla navozena atmosféra lidového vypravěče. Bohaté zkušenosti mu přinesly cesty po Chodsku, které znatelně ovlivnily budoucí směr jeho pohádek. Uplatňuje se nejen hojnost legendárních textů, ale i dostatek lidového humoru. A právě u pohádek z tohoto kraje se autor pokoušel co nejvíce zachovat původní nářečí, ve kterém příběhy vyslechl.

Můžeme si povšimnout několika stěžejních prvků, které se v Erbenových pohádkách vyskytují. Co se rozsahu týče, nejsou zbytečně dlouhé. Autor se řídí autentickými zkušenostmi, a proto užívá krátké, prosté věty, neboť i lidé se během vyprávění vyjadřují stručně a přímo k věci. Má to své výhody. Čtenář se snadno ponoří do děje, který rychle a dynamicky postupuje kupředu a nikde se zbytečně nezdržuje. Proto je i mnoho z pohádek naprosto ideálních k hlasitému předčítání. Můžeme si přitom různě pohrávat s intonací a důrazy v rozličných situacích a tím si povšimnout pravého kouzla malebné řeči.

Jak je u klasických a lidových pohádek běžné, je místo konání děje pohádky uvedeno opravdu jen v minimálním počtu případů, tedy zcela výjimečně. Jedná se vždy o nejmenované království v neznámé zemi, obyčejná vesnice či konkrétní statek, ale nikdy nevíme, kde se nachází. Stejně tak je to i s časem. Naprosto typické *Bylo nebylo...* anebo *Za dávných časů...* jsou nejfrekventovanější počáteční fráze každé pohádky. Alespoň tak dodává prostor pro naši představivost a fantazii a sami si tak můžeme příběh zasadit kamkoliv se nám líbí.

Jedny z prvních pohádek, získané právě z výletů na Chodsko, jsou šťastným skloubením různorodých pohádkových složek, obsahují zdravý humor a je v nich značný odkaz chodských zkazek. „Již v těchto prvních pohádkoslovných pokusech přemýšlí básník o vlastním charakteru české pohádky a stará se, aby vytěžil z pohádek co nejvíce po stránce mytologické a etické“ (GRUND: 51).

Například mytologické nebo legendické prvky můžeme najít u mnohých vyprávění z dob, kdy po našem světě ještě chodili svatí poutníci, kteří se setkávali s obyčejnými lidmi a za jejich dobré srdce a laskavé skutky je odměňovali splněnými přáními nebo vyhlídkami v lepší

budoucnost. Někteří zůstali i po odměně od svatých mužů stále pokorní a čestní. Jiní vychytalci však se darů pokusili zneužít ve svůj vlastní prospěch, což se jim ovšem v závěru vždy zákonitě vymstilo, neboť zlotřilost nikdy nezůstane nepotrestána. Tyto zkazky obsahují výrazné mravní ponaučení. „Pohádky o putování Krista se sv. Petrem po zemi jsou typicky chodské látky jaderného humoru a zbožné prostoty. Tepají lidské slabosti, lenost a zištnost, učí přijímat život dobromyslně v jeho rozmanitých projevech, váží si však přirozené chytrosti prostáčků, kteří svým vtípem si zlepšili životní úděl, a nekonečnou dobrotu boží, obrazejí lidské poklesky v užitek obecně prospěšný, vykládají si vznik včel a hub“ (GRUND: 49-50).

9.3 Soubory pohádek a některé charakteristické znaky

Po delší odmlce, kdy se Erben nemohl naplno věnovat své pohádkové tvorbě a musel se zabývat jinými záležitostmi, ale stále se snažil alespoň průběžně sbírat veškerý možný materiál, se mu nakonec podařilo vydat veliký soubor s názvem *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanský v nářečí původních* znám také jako *Čítanka slovanská*. Jak už samotný název napovídá, dílo obsahuje opravdu sto pohádek, z nichž jednadvacet je původem československých, některé zachované v nářečí domažlickém nebo hanáckém. Zbylé texty jsou původem ze zahraničí, například běloruské, polské, ruské, slovinské, ukrajinské a další, uspořádané topograficky podle rozlohy a příbuzenství slovanských jazyků. Autor našel mnoho shod mezi pohádkami českými a jinოსlovanskými a tímto prostřednictvím chtěl poukázat na společný svéráz lidového básnictví slovanského. Přínosem byly i četné neznámé rukopisné texty. A zajisté tím pozvedl obrozující se písemnictví. Poté pokračoval s dalšími soubory, které postupně obměňoval a doplňoval o další vypravování. Ne všechny mohly ovšem být vydány za jeho života. Kvůli dalším povinnostem a stále zhoršujícímu se zdravotnímu stavu se nemohl plně pohádkám věnovat. Proto se po jeho smrti Erbenova díla ujali někteří kolegové a z nalezených rukopisů poskládali dohromady ještě několik dalších knih.

Je patrné, že klade zřetel jak na mytologický obsah, tak se zobrazují i autorovo myšlení a cítění doby a lidový, protipanský postoj. Proto je zde určitá žánrová promíšenost. Nacházíme se na pomezí humorných povídek, legendických látek, bajek, pověstí a zkazek. „...Erbenova předmluva: „ty prostičké naše pohádky a pověsti jsou zbytky prastarých bájí náboženských“ a takto prý „pod chatrnou a v průběhu snad několika tisíc let neustálým přecházením

z pokolení na pokolení často velmi zpotvořenou rouškou báje mnohdykrát se ukrývá hluboká pravda přírodní i vážná národní mravouka náboženská““ (GRUND: 142).

Společnými rysy pro tato vypravování mohou následně také být boje a následná vítězství mládí nad temnými silami, světla nad tmou a podobně. Stejně tak se Karel Jaromír Erben snažil zobrazovat lidskou cestu předepsanou osudem a boj proti tomu, důležitost světské viny a zákonitého trestu, vděk a nevděk, nutnost dodržování daného slova. Najdeme i motivy, kdy na jedné straně stojí dobrota a na druhé špatnost, lidé se vydávají do světa vyhledat vlastní štěstí i ve střetnutí s nadpřirozeným světem. Mnohokrát převažuje lidový vtip a v některých pohádkách se věnuje i tehdy obvyklým pokusům o pochopení vzniku světa a zákonů přírody.

„Kromě pohádek kouzelných shledáváme v pohádkovém materiálu Erbenově, z něhož by se asi skládal knižní soubor, tři vyhraněné skupiny genrové: jedna zachycuje zkazky a upomínky na bytosti bájeslovné, na různé ty bůžky, hospodářičky, raráše a šetky, jezinky a divé ženy, druhá vypravuje bajky, alegorie a anekdotické příběhy ze skutečného života, třetí pak přináší ukázky dialektických zápisů bez podstatného zásahu spisovatelova“ (GRUND: 166).

9.4 Solární teorie

Výrazným a poměrně specifickým prvkem je také takzvaná solární teorie, neboli symbolizace slunce. V mnoha pohádkách by se dala záporná postava považovat za představitele zimy, zatímco kladná postava je symbolem léta. Pokud je tato postava například v zajetí či jiné nepříznivé situaci, charakter, který ji jde zachránit, může představovat jaro. S tím souvisí i představování dalších postav jako jiných přírodních sil. V díle Antonína Grunda o životě a díle Erbenově můžeme nalézt toto vysvětlení: „Podle jeho výkladu mocný černokněžník v pohádce „*Dlouhý, Široký a Bystrozraký*“ (*Perly české 1855*), který drží v zajetí krásnou pannu královskou, je bůh zimy, který vězní bohyni léta, živoucí přírodu. Mladý kralovic, který svou nevěstu vysvobozuje, je jarní slunce, oni tři tovaryši, kteří pomáhají zachraňovati princeznu z povětří, ze země a z vody, jsou „příroda ve třech svých způsobech““ (GRUND: 139).

A takovýchto symbolů můžeme napříč Erbenovými pohádkami najít spoustu. Jako další příklad lze uvést pohádku o *Zlatovlásce*, kdy sama princezna se zlatými vlasy je zástupkyní přírody, kuchař Jiřík, který si pro ni přijíždí, je opět jarním sluncem. A aby si ji vysloužil, musí překonat trojici překážek, přičemž každá je částí z trojice říše živlů – povětří, voda a země.

Další pohádkou je třeba *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. Vševěd je představitelem zlého zimního slunce, protože je hrozbou pro mladého hrdinu, a také má své působení v trojí přírodní říši. Dvanáct koní, které si mladík na konci s sebou odváží výslužkou, mohou symbolizovat dvanáct měsíců roku. A těchto příkladů bychom mohli najít celou řadu.

10 Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl předložit základní shody a rozdíly mezi klasickou a moderní autorskou pohádkou. Na vybraných pohádkových souborech autorů Karla Jaromíra Erbena a Jiřího Mahena jsme si vytyčili několik stěžejních bodů, na kterých jsme následně prováděli analýzu. Jak u shodných, tak u rozdílných prvků byly průběžně uváděny příklady podtrhující závěrečná tvrzení. Zjistili jsme tedy, že ať už se jedná o klasickou nebo moderní pohádku, stále nacházíme kouzelnost čísel. Důležitá je i neodmyslitelná úloha přírody. Oba autoři se zároveň zaměřovali i na zobrazování běžných sociálních problémů. Také jsme dokázali, že Erben i Mahen se v žádné pohádce neobešli bez spravedlivého trestu pro padouchy a zločince. K odpuštění došlo opravdu jen velmi výjimečně.

Naopak u rozdílných prvků byly nalezeny odlišnosti jak po stránce jazykové, tak i v mnohých výraznějších motivech. Mění se nám tu pohled na rozčlenění postav mezi dobrem a zlem a jejich samotnou charakteristiku. Stejně tak i v případě přírody se u moderní pohádky posunul význam zvířat a mohli jsme je nalézt v hlavních rolích. A protože každý autor byl ovlivněn jinými okolnostmi, nacházíme rozdíly i při zobrazování zla. Ve výsledku pak se liší některé závěry, protože ne každá pohádka musí nutně skončit šťastně.

To jsou tedy nejdůležitější poznatky našeho zkoumání. Shod i rozdílů je mnoho. Z toho plyne, že se opravdu text od textu liší. A pro další případné zkoumání materiálu je stále prostoru dostatek.

11 Seznam použité literatury

ERBEN, Karel Jaromír. *České prstonárodní pohádky a pověsti*. Ilustroval Jan HLADÍK. Praha: Mladá fronta, 1955. Národní klasikové.

ERBEN, Karel Jaromír a Jan ČERVENKA. *Slovanské pohádky*. Ilustroval Václav FIALA. Praha: Svoboda, 1974.

GRUND, Antonín. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich, 1935.

MAHEN, Jiří. *Co mi liška vyprávěla*. Ilustroval Josef LADA. Praha: Československý spisovatel, 1974. Zlatý klíček.

MAHEN, Jiří. *Dvanáct pohádek*. 2. vyd. Praha: Zápotočný, 1936.

PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-16-1.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Jiřího Mahena*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. Malá teoretická řada literatury pro mládež. ISBN 80-210-0386-3.